Lezers reageren

Verbandscontrole van de accountant

R. de Koning

sommige vragen naar toe wilde. Dit zou nog niet zo erg zijn als de betrokkenen alsnog de gelegenheid hebben de gevolgtrekkingen te bestrijden. Die kans krijgen zij inderdaad op de rechtzitting van de OK waar het enquêteverslag wordt behandeld. Maar reeds (veel) eerder is het enquêteverslag gepubliceerd en heeft het de publieke aandacht gehad die zo schadelijk kan zijn voor personen.

Ook bij parlementaire enquêteverslagen is dat gebleken. De verslagen worden gepubliceerd en de publieke opinie vormt zich nog voordat de betrokken bewindslieden hun commentaar hebben kunnen geven. Bij de paspoortenenquête heeft ook de Tweede Kamer zich unaniem achter de conclusies van de enquêtecommissie gesteld alvorens de regering de gelegenheid had gekregen zich te verdedigen.

Opinie:

bij de toepassing van het recht van enquête dienen de procedures van 'hoor en wederhoor' beter te worden geregeld dan thans het geval is. Daarin past tevens zorgvuldige aandacht voor de tijdstippen waarop publicaties van de verslagen plaatsvinden.

In het nummer van mei 1988 van dit blad komt onder bovenstaande titel een artikel voor van de hand van Drs. P. Veltman. Omdat onze visie op verbandscontrole enigermate van die van collega Veltman afwijkt willen wij daarop gaarne reageren.

1 Verbanden tussen de verschillende waardenstromen

Veltman gaat uit van een viertal formules met tien onbekenden, welk aantal vervolgens door hem tot vier wordt gereduceerd, waardoor het stelsel oplosbaar wordt.

Ons uitgangspunt is een andere formule:

$$\text{uitgaven} = \text{inkopen} = \text{verkopen} = \text{ontvangsten}$$

Hierbij zijn de volgende kanttekeningen te plaatsen:

- de formule bevat alleen stroomgrootheden, geen posities;
- het verband tussen inkopen en verkopen bestaat alleen kwantitatief; tussen de inkoop- en verkoopprijzen bestaat een verschil en daardoor dus ook tussen de inkopen en verkopen in geld en tussen de uitgaven en ontvangsten.

Op beide punten wordt in het vervolg van dit artikel ingegaan.

De grootheden in onze formule duiden op de waardenstromen waarmee *elke* bedrijfshuishouding zich in het kader van de maatschappelijke

R. de Koning
registeraccountant, was zelfstandig gevestigd accountant
en wetenschappelijk medewerker aan de Erasmus
Universiteit Rotterdam.

als controlemiddel

arbeidsverdeling ziet geconfronteerd. Zij vloeien voort uit de ruilhandelingen met andere huishoudingen, waartoe zij, verbijzonderd op een bepaald deel van de maatschappelijke voortbrenging, zich ziet genoodzaakt en waarbij geld als intermediair wordt gebruikt. Tussen de in- en uitgaande stromen goederen (waaronder ook diensten) en geld, behoort, als men de waarde die de huishouding in de vorm van 'arbeid' enz. zelf toevoegt mede in aanmerking neemt, *in beginsel* bovenstaande gelijkheid te bestaan. Bij deze uitspraak zijn wij er ons natuurlijk van bewust, dat alvorens kan worden gesproken van een 'verband' (gelijkheid) dat van betekenis is voor accountantscontrole nog heel wat 'correcties' in aanmerking moeten worden genomen. Wij gaan daar niet verder op in.

De in de formule slechts globaal aangegeven verbanden bestaan los van de vraag of deze ook worden geadministreerd. Bij ontbreken van een administratie kan men ze evenwel niet gewaar worden en evenmin bewaken.

Op grond van de laatste overweging is de verwachting gerechtvaardigd dat men, zo de waardenstromen wel worden geadministreerd, de verbanden ook in de administratie zal terugvinden. Zo niet, dan moet er iets 'fout' zijn, zo ja, dan ontstaat een vermoeden van juistheid. Gaat het om de waardenstromen A en B en $A \neq B$, dan is ten minste één van beide, zijn wellicht ook beide, niet in overeenstemming met de werkelijkheid en is een nader onderzoek noodzakelijk. Is $A = B$, dan kunnen alleen nog A en B *beide* juist of onjuist zijn. *Wanneer nu de informatie omtrent A respectievelijk B bovendien afkomstig is uit van elkaar onafhankelijke bronnen wordt hierdoor bovenbedoeld vermoeden van juistheid (mede omvattend de volledigheid) van de weergave van beide waardenstromen belangrijk versterkt* (wij drukken ons voorzichtig uit). De meerwaarde die in dit geval aan overeenstemming moet worden gehecht

vloeit voort uit het feit dat de infostromen uit beide bronnen *elk voor zich* een *pretentie* van *juistheid* bezitten. Bij een en ander dient natuurlijk de toetsing zelve door een wederom van de informanten omtrent A en B onafhankelijke derde plaats te vinden. Aldus komt de betekenis van de functiescheidingen, gekoppeld aan het verband tussen de verschillende waardenstromen tot uitdrukking. Deze functiescheidingen bestaan omdat, behalve bij kleine bedrijven, ook *binnen* de huishoudingen arbeidsverdeling plaatsvindt.

Natuurlijk realiseren wij ons zeer wel, evenals Veltman in zijn visie, dat na het bovenstaande – samenhang tussen de waardenstromen en functiescheiding voor wat betreft de informatie daarover als grondslagen voor de accountantscontrole – nog steeds heel wat nader is in te vullen. Daarmee willen wij ons thans bezighouden.

2 De posities

Toegepast op de sterk vereenvoudigde vorm waarin wij de verbanden tussen de waardenstromen hebben weergegeven zullen zij (vrijwel) nooit sluiten. Wij geven ons allereerst rekenschap van de verwaarlozing van de posities. Betrokken op bepaalde transacties is er sprake van een time-lag tussen de waardenstromen die deze oproepen. De bestelling van een goed gaat vooraf aan de ontvangst, de betaling volgt in de regel op een later tijdstip. De verkoop vindt gewoonlijk plaats na de inkoop, de ontvangst van de opbrengst wederom op een later moment. Omdat de verslaglegging betrekking heeft op bepaalde perioden vraagt dit om een toerekening (matching) van de waardenstromen aan die perioden. Zo wordt de opbrengst van verkopen aan de periode van levering toegerekend, ook al wordt die pas in een volgende periode ontvangen. Daardoor ontstaat een positie '(handels)debiteuren'. Anderzijds worden ingekochte goederen, welke niet in

dezelfde periode zijn verkocht als 'voorraad' naar een volgende periode overgeheveld. Handelsdebiteuren, voorraden, handelscrediteuren zijn de uitdrukking in financiële termen van de hierboven bedoelde time-lags tussen de waardenstromen. Neemt men deze in de formules op, dan komt men tot de meer realistische vorm, zoals ook door Veltman gebruikt:

$$\text{beginstand} + \text{bijmutaties} = \text{eindstand} + \text{afmutaties}$$

waarna de 'eis' van sluiting opnieuw kan worden gesteld. Daarbij dient natuurlijk de juistheid en de volledigheid van de weergave van de posities afzonderlijk te worden gecontroleerd. Voor zover de time-lag structureel is (bijvoorbeeld vorderingen binnen de normale krediettermijn) zijn de posten in beginsel aanvaardbaar. Bijzondere aandacht verdienen echter achterstallige vorderingen, incurante voorraden en dergelijke. *Van grote betekenis is evenwel ook dat de informatie omtrent de thans mede in de formules opgenomen standen eveneens uit een (van de bronnen van info over de mutaties) onafhankelijke bron afkomstig is.*

Ook na correctie voor de posities zullen de verbanden veelal nog niet sluiten. Met name in de kwantitatieve stromen zullen zich, afhankelijk van de aard van het goed verschillen voordoen, meer in het bijzonder wanneer omzettingsprocessen plaatsvinden (produktiebedrijven). Daarvoor kan men normen in de formules inbouwen, maar vervolgens zullen weer verschillen voorkomen als gevolg van afwijkingen tussen werkelijkheid en norm.

Bij dienstverlenende bedrijven stuit men op het probleem dat geproduceerde niet verkochte diensten (lege hotelkamers, lege plaatsen in vervoermiddelen, niet-declarabele uren van accountants) verloren gaan en niet, zoals fysieke goederen in beginsel voor latere verkoop beschikbaar blijven. Dit vergt inbouw in de formule van een norm voor het verschil tussen 'geproduceerde' capaciteit en verkochte capaciteit, waarbij wederom verschillen tussen werkelijkheid en norm zullen bestaan. Het is waar, zoals Veltman stelt,

dat de materiële verbandscontrole een tautologie is. Neemt men dit letterlijk, dan rijst de vraag welke betekenis een en ander nog kan hebben voor de accountantscontrole. Het is evenwel zo, dat van een tautologie pas sprake is nadat *alle* termen uit de formule bekend zijn. Dat zal bij de accountantscontrole in eerste instantie gewoonlijk niet het geval zijn. Het gaat er dan ook juist om de *ontbrekende termen* te traceren, op het spoor waarvan de accountant wordt gezet doordat in eerste instantie de verbanden niet sluiten.

Ook bij een sluitend verband valt overigens te bedenken dat hierbij slechts sprake is van een *pretentie* van de administratie. Zo kan men de formule:

$$\text{beginstand debiteuren} + \text{verkoop} = \text{eindstand debiteuren} + \text{ontvangsten} + \text{afboeking dubieuze vorderingen}$$

zeer wel een tautologie noemen. Maar dan blijft nog altijd de vraag te beantwoorden of de afboeking dubieuze vorderingen het verschil dat zonder deze term zou bestaan juist weergeeft. *In beginsel behoort achter elke term die moet worden toegevoegd om het verband te doen sluiten een onafhankelijke bron van informatie staan.*

Veelal zal de accountant bij verbandscontrole met een term 'onverklaarbaar' (of niet bevredigend verklaard) blijven zitten en zich moeten bezinnen op de betekenis daarvan voor zijn accountantsoordeel.

3 Verschil tussen verkoop- en inkooprijzen

Het tweede punt dat wij in onze aanvankelijke formule buiten beschouwing lieten was het verschil tussen verkoop- en inkooprijzen. Bij productiebedrijven kan men soms verbanden leggen tussen de kosten van aanwending van andere produktiefactoren dan grondstoffen en het daarvoor in de verkoopprijzen van de produkten begrepen bedrag. Dit lijkt bijvoorbeeld mogelijk bij zuiver stukloon en bij huur van machines met een huurprijs afhankelijk van het gebruik. Dit verkleint het controleprobleem, maar in de regel zul-

len ook dan verschillen bestaan tussen inkoop-prijs en doorberekende prijs. Ook onder andere voorwaarden (tijdloon, machines in eigendom) bestaat het verschil tussen verkoop- en inkoop-prijs voor een deel uit de dekking voor kosten van andere produktiemiddelen dan grondstoffen, maar beschikt men voor een toetsing van de doorberekende aan de gemaakte kosten gewoonlijk slechts over een zeer zachte norm. Wij zullen daar niet langer bij stilstaan.

Gewoonlijk zal men inderdaad, zoals ook Veltman doet, de in- en verkoopprijzen rechtstreeks moeten controleren. In de formule mondt dit uit in de inbouw van een bruto-marge. *Indien de info omtrent de verkopen respectievelijk inkopen in geld (waarin dus begrepen de prijzen) evenwel uit van elkaar onafhankelijke bronnen afkomstig is, met elk voor zich een pretentie van juistheid, betekent dit dat men ook voor wat betreft de bruto-marge in beginsel mag uitgaan van juistheid daarvan.*

De greep die de accountant vervolgens nog op de bruto-marge kan krijgen hangt in belangrijke mate af van de inrichting van de administratie. Men beschikt over hardere normen voor beoordeling wanneer men deze per artikelsoort kan uitvoeren, in plaats van voor groepen artikelen, met min of meer uiteenlopende winstmarges, die elkaar kunnen compenseren, tezamen. Compensaties van winstmarges in de tijd wordt men alleen gewaar als men deze over betrekkelijk korte perioden beoordeelt. Worden kortingen en dergelijke op afzonderlijke rekeningen geadministreerd, dan wordt hiermede als het ware een term uit de formule separaat aangegeven. Een 'zichtbaar' gemaakt calculatiesysteem (niet per se intracomptabel) geeft inzicht in de efficiëncy- en bezettingsverschillen, welke bij een productiebedrijf tussen de gemaakte en doorberekende kosten, andere dan voor grondstoffen, zijn blijven hangen en versterkt aldus ook de controle op een stuk bruto-marge. Op al deze punten heeft de automatisering nieuwe perspectieven geboden. Over het algemeen geldt (niet alleen voor winstmarges), dat men allerlei zaken (niet per se ongerechtigdheden), die in geaggregeerde totalen kunnen zijn 'ondergedoken' pas gewaar wordt uit

meer gedetailleerde cijfers, uiteraard alleen indien deze ook beschikbaar zijn.

Een en andere betekent niet dat de accountant bij het ontbreken van detailleringen (administratie per artikelsoort enz.) met lege handen staat, wel dat het hem dan meer moeite zal kosten zijn verbandscontroles sluitend te krijgen en daar bijna nooit geheel in zal slagen. Blijft de post 'onverklaard' binnen nauwe grenzen en is voor het overige voorzien in onafhankelijke info met betrekking tot de andere posten uit de formule, dan behoeft een en ander een positief oordeel over de verantwoording niet in de weg te staan.

4 Het artikel van Drs. Veltman

Tegen de verdediging van de verbandscontrole die het artikel van Veltman ademt en tegen hetgeen hij in verband hiermede te berde brengt hebben wij weinig in te brengen. Wel vinden wij dat de betekenis van de interne organisatie (in het bijzonder van de functiescheiding) gekoppeld aan verbandscontrole door hem onderbelicht is. Terwijl Wilschut de verbandscontrole naar het museum verwijst lijkt Veltman hier in een ander uiterste te vervallen.

Zijn oplossing van de gestileerde casus waarbij geen kennis van de mutatiereeksen nodig is leunt dicht aan tegen het kasstelsel. Kent men de toename van het kassaldo en de winstmarge, dan kan men door bruterij van die marge (= toename kassaldo) de omzet en vervolgens de kostprijs daarvan terugvinden. De verfijning die Veltman aanbrengt betreft de correctie voor de mutatie in de goederenvoorraad.

5 Slotopmerkingen

In de vakliteratuur wordt de nadruk gelegd op het gebruik van verbandscontrole om uit rechtstreeks (dat wil zeggen buiten het verband) gecontroleerde gegevens andere gegevens indirect te controleren (zie ook punt 6 uit de samenvatting van Veltman). Er dient dan zekerheid te bestaan omtrent de juistheid en volledigheid van de rechtstreeks gecontroleerde gegevens. Voor de volledigheid zal de accountant zich moeten verlaten

op de interne organisatie en maatregelen van interne controle.

Wij hebben bezwaar tegen het eenrichtingsverkeer in de aldus gepresenteerde verbandscontrole. Bedenkt men dat de verbanden bestaan los van de administratie daarvan (zie 1), dan is aan het uit de administratie blijkende verband, ook zonder dat een van de grootheden rechtstreeks (dat wil zeggen buiten het verband om) wordt gecontroleerd, reeds betekenis toe te kennen. Die betekenis wordt geperfectioneerd indien de informatie omtrent de grootheden waartussen verband behoort te bestaan uit van elkaar onafhankelijke bronnen afkomstig is.

Sterker nog, de 'interne organisatie en de maatregelen van interne controle' die de volledigheid van de rechtstreeks gecontroleerde gegevens moeten garanderen krijgen juist uitdrukking in de bij de verbandscontrole geconstateerde overeenstemming tussen beide grootheden indien deze uit van elkaar onafhankelijke bronnen afkomstig zijn. Deze verbandscontrole werkt in twee richtingen. Zij strekt overigens niet alleen tot controle op de volledigheid van de rechtstreeks gecontroleerde gegevens, maar ook nog eens op de juistheid daarvan. Het laatste kan de aanvankelijk, bijvoorbeeld op grond van bescheiden geconstateerde juistheid op losse schroeven zetten. Te bedenken valt dat bedoelde bescheiden slechts de *pretentie* hebben de werkelijkheid weer te geven. Het is juist het *verband met ander gebeuren* waarin de juistheid van die pretentie kan worden gecontroleerd. Het onderzoek van de interne organisatie, hoe belangrijk ook, is op zichzelf niet op cijfers gericht, zodat die schakel altijd nog moet worden gelegd.

Het bovenstaande bevat een ratio, waarom bij sluitende verbanden en onafhankelijke info omtrent de verschillende termen uit de formule, detailcontrole met eerste aantekeningen veelal achterwege kan blijven, hetgeen in de praktijk ook gebeurt.

Het antwoordt op de vraag of omspannende verbandscontrole in de praktijk mogelijk is (zie ook punt 8 uit het artikel van Veltman) hangt af van wat men daarvan verwacht. Baseert men zich op de geaggregeerde totalen, dan heeft deze controle niet veel meer betekenis dan een cijferbeoorde-

ling. Deze is evenwel ook reeds gebaseerd op verwachte verbanden (zij het als zachte norm) en zal bij een analytische aanpak tot vervolgcontroles in een bepaalde richting kunnen leiden. Naarmate men vanuit de totalen afdaalt in de cijfers per artikel(groep), over afzonderlijke activiteiten enzovoort krijgt deze controle evenwel steeds meer het karakter van verbandscontrole in de gebruikelijke betekenis (met hardere normen).

Natuurlijk zijn wij ons er zeer van bewust dat er in controleland meer aan de hand is dan wij in een beknopt tijdschriftartikel hebben kunnen behandelen.

Naschrift op artikel van R. de Koning

Drs. P. Veltman

Gaarne maak ik gebruik van de door de redactie geboden gelegenheid om een nawoord te geven bij het artikel van R. de Koning. Hoewel ik collega De Koning zeer erkentelijk ben voor de bijdrage die hij aan de discussie over verbandscontrole levert, meen ik toch dat zijn, met zijn woorden, enigermate afwijkende visie, tot misverstanden aanleiding zou kunnen geven met betrekking tot dit voor de accountant toch zo belangrijke onderwerp.

Het bezwaar van De Koning richt zich tegen mijn, door De Koning veronderstelde, miskennis van de betekenis van de interne organisatie. Verbandscontroles verkrijgen een méérbetekenis indien de informatie waarop deze zijn gebaseerd, uit onafhankelijke bronnen afkomstig is, zo valt het betoog van De Koning samen te vatten. Dit betoog wordt als volgt opgebouwd:

– (Paragraaf 1) *'Wanneer nu de informatie ... afkomstig is uit ... onafhankelijke bronnen,*

Drs. P. Veltman
registeraccountant, studeerde bedrijfseconomie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. Werkzaam bij KPMG Klynveld Kraayenhof & Co.

wordt (het) vermoeden van juistheid ... (en) volledigheid ... belangrijk versterkt (wij drukken ons voorzichtig uit)'.

(Dit wordt geadstrueerd met de stelling dat de 'infostromen uit beide bronnen *elk voor zich een pretentie van juistheid bezitten*'.);

- (Paragraaf 3) '*Indien de info ... uit onafhankelijke bronnen afkomstig is, met elk voor zich een pretentie van juistheid, betekent dit dat men ook voor wat betreft de bruto-marge in beginsel mag uitgaan van juistheid daarvan.*';
- (Paragraaf 5) 'Bedenkt men dat de verbanden bestaan los van de administratie daarvan, dan is aan het uit de administratie blijkende verband, ook zonder dat een van de grootheden rechtstreeks (dat wil zeggen buiten het verband om) wordt gecontroleerd, reeds betekenis toe te kennen. Die betekenis wordt geperfectioneerd indien de informatie ... uit onafhankelijke bronnen afkomstig is.'

(Cursivering RdK.)

Met andere woorden: sluitende verbanden op zich zelf leveren een vermoeden van juistheid op; informatie uit onafhankelijke bronnen heeft de pretentie van juistheid; vermoeden en pretentie te zamen resulteren in perfecte betekenis.

Los van de vraag op grond van welke overwegingen De Koning zijn aanvankelijke voorzichtigheid heeft laten varen, zijn bij dit betoog verschillende kanttekeningen te plaatsen. Door De Koning wordt onderkend dat de verbanden de administratieve neerslagen zijn van de processen die daadwerkelijk hebben plaatsgevonden, maar hij gaat verder niet in op de conclusie dat de verbanden dan ook *moeten* sluiten, daar anders de werkelijkheid niet correct kan zijn weergegeven. De Koning hecht voorts een grote betekenis aan informatie uit onafhankelijke bronnen, die de 'pretentie' van juistheid heeft. De pretentie moet dan nog wel even worden gecontroleerd! Hiertoe moet worden vastgesteld dat de interne organisatie, die in opzet aan daaraan te stellen eisen moet voldoen, bij voortdurend goed heeft gewerkt. De werking van de interne organisatie zou kunnen worden gecontroleerd met behulp van verbandscontroles; dan kan echter niet, op

grond van de goede werking van de interne organisatie, vervolgens wordt geconcludeerd dat aan de verbanden perfecte betekenis kan worden toegekend.

Dat De Koning enigszins met dit dilemma worstelt, moge blijken uit de volgende passage (par. 5): 'Te bedenken valt dat ... bescheiden slechts de *pretentie* hebben de werkelijkheid weer te geven. Het is juist het *verband met ander gebeuren* waarin de de juistheid van de pretentie kan worden gecontroleerd.'

Nu wordt het primaat toegekend aan de verbandscontrole, hetgeen in tegenspraak lijkt te zijn met De Konings eerdere stellingname dat een sluitend verband slechts een vermoeden van juistheid oplevert, hetgeen door informatie uit onafhankelijke bronnen, met een pretentie van juistheid, moet worden geperfectioneerd.

Tot slot van dit nawoord wil ik nog een enkele opmerking wijden aan de door De Koning gehanteerde formule voor het weergeven van de verbanden, die het uitgangspunt vormt van zijn reactie (paragraaf 1):

'uitgaven = inkopen = verkopen = ontvangsten'

De Koning geeft omtrent deze formule te kennen: 'Tussen de in- en uitgaande stromen goederen ... en geld, behoort, als men de waarde die de huishouding zelf toevoegt mede in aanmerking neemt, *in beginsel* bovenstaande gelijkheid te bestaan.'

Deze uitspraak is alleen te redden als zij zo wordt uitgelegd dat de toegevoegde waarde buiten de formule om in aanmerking moet worden genomen, anders kan de gelijkheid in beginsel juist niet opgaan (tenzij deze toegevoegde waarde nihil is).

Onder dankzegging aan collega De Koning voor de aandacht die hij aan mijn beschouwingen heeft willen wijden besluit ik dit naschrift.